

Шуміло О. М.,

кандидат юридичних наук, професор,
професор кафедри юридичних
дисциплін,

Сумська філія Харківського
національного університету
внутрішніх справ
(м. Суми, Україна)

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА ХІМІЧНІ ЗАГРОЗИ: СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ УКРАЇНИ

Керуючись положеннями ЗУ «Про національну безпеку України», а саме п. 9 ч. 1 ст. 1 слід зазначити, що під національною безпекою України, слід розуміти захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [1].

Хоча ЗУ «Про національну безпеку України» [1] не містить прямої дефініції поняття «хімічна безпека», його зміст однозначно дозволяє трактувати її як невід'ємну складову екологічної, техногенної та громадської безпеки, що, у свою чергу, є складовими загальної системи забезпечення національної безпеки держави.

Відповідно до ст. 3 ЗУ «Про національну безпеку України» [1], державна політика у сферах національної безпеки та оборони спрямована, зокрема, на захист: життя і здоров'я людини; конституційних прав і свобод громадян; навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій, зокрема техногенного характеру; сталого розвитку суспільства.

Ці положення безпосередньо стосуються ризиків, пов'язаних з використанням, зберіганням, транспортуванням або утилізацією небезпечних хімічних речовин, адже саме вони можуть призвести до загроз як для довкілля, так і для життя та здоров'я населення.

У ст. 6 ЗУ «Про національну безпеку України» [1] хімічна безпека конкретизується через згадку про наявність загроз національній безпеці, серед яких: зниження рівня екологічної, техногенної та біобезпеки; недостатній рівень захищеності населення та територій від надзвичайних ситуацій, пов'язаних з впливом небезпечних факторів – у тому числі хімічного характеру; недосконалість системи реагування на інциденти, що мають потенційно масштабні наслідки.

Таким чином, хімічна безпека інтегрована в концепцію ризик-орієнтованого підходу до національної безпеки, де пріоритетом є не лише реагування на надзвичайні ситуації, а й системна профілактика, стратегічне планування і міжвідомча координація.

У сучасних умовах трансформаційних викликів, пов'язаних із збройною агресією РФ, техногенними ризиками та екологічною деградацією, хімічна

безпека посідає чільне місце в системі національної безпеки України. Відповідно до положень Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року [2], однією із основних проблем у сфері охорони навколишнього природного середовища та природних ресурсів, яка негативно впливає на здоров'я людей та сталість екосистем, є відсутність ефективної системи хімічної безпеки.

В Україні фіксується критичний рівень концентрації потенційно небезпечних об'єктів – 655 підприємств, на яких використовується або зберігається понад 216 тисяч тонн небезпечних хімічних речовин. Близько 294 адміністративно-територіальних одиниць, де мешкає понад сім мільйонів осіб, перебувають у потенційній зоні хімічного ураження. В умовах триваючих воєнних дій та системних атак на промислову і критичну інфраструктуру ризику техногенних аварій і масштабного хімічного забруднення зростають у геометричній прогресії, що перетворює проблему хімічної безпеки на один із ключових викликів національної та екологічної безпеки держави.

Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року [2] була розроблена з метою підвищення рівня екологічної безпеки, зменшення впливів та наслідків зміни клімату в Україні. Однією із її стратегічних цілей є створення ефективної системи хімічної безпеки.

Основними завданнями Стратегії є: посилення хімічної безпеки, удосконалення нормативно-правової бази у сфері обігу хімічної продукції, забезпечення міжвідомчої координації, розвиток інфраструктури контролю та моніторингу, а також підвищення рівня обізнаності населення щодо потенційних хімічних загроз. На початковому етапі передбачається проведення аудиту чинного законодавства та розроблення змін до відповідних нормативно-правових актів, узгоджених із міжнародними стандартами, зокрема Регламентами ЄС REACH і CLP. Середніх термінів досягнення очікується запровадження ефективного механізму державної реєстрації хімічних речовин та створення єдиного електронного реєстру. На завершальному етапі реалізації планується забезпечити сталу систему реагування на надзвичайні ситуації, пов'язані з хімічними загрозами, розширити кадровий потенціал відповідальних органів та впровадити навчальні програми для фахівців і громадськості.

Досягнення цілей державної політики щодо екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату здійснюватиметься двома етапами до 2025 року передбачається стабілізація екологічної ситуації шляхом імплементації європейських екологічних норм і стандартів у сфері промислового забруднення, поводження з відходами, якості атмосферного повітря, управління лісами, управління водними ресурсами, біорізноманіття та хімічної безпеки. Але поправки внесла війна.

Очікуваними результатами виконання Стратегії є підвищення рівня хімічної безпеки держави, мінімізація ризиків для здоров'я населення та довкілля, гармонізація національного законодавства із європейськими підходами, а також зміцнення спроможності держави протидіяти техногенним і природним загрозам, пов'язаним із небезпечними хімічними речовинами.

Досягнення цілей державної політики у сфері екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату передбачається реалізувати у два етапи. До 2025 року ключовим завданням визначено стабілізацію екологічної ситуації шляхом імплементації положень європейського екологічного acquis, зокрема у сферах промислового забруднення, управління відходами, охорони атмосферного повітря, сталого лісокористування, раціонального використання водних ресурсів, збереження біорізноманіття та забезпечення хімічної безпеки. Ці напрями відповідають зобов'язанням України відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (ст.ст. 360–366), а також цілям, визначеним у Національному плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року [3] та Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року [2].

Відповідно до п. 66 Стратегії національної безпеки, документи екологічної політики мають стати основою для забезпечення стійкості держави перед сучасними загрозами, зокрема екологічного та техногенного характеру. Разом із тим, збройна агресія РФ проти України спричинила суттєві зміни в реалізації екологічної політики. Значна частина територій зазнала техногенного навантаження та руйнування об'єктів критичної інфраструктури, що ускладнило реалізацію екологічних ініціатив. В умовах воєнного стану пріоритет набули заходи з мінімізації екологічних ризиків, відновлення порушених природних екосистем, моніторингу небезпечних речовин і запобігання масштабним екологічним катастрофам. Ці потреби узгоджуються із підходами, викладеними у Директиві 2012/18/ЄС (Севезо III) [4], Регламенті (ЄС) № 1907/2006 (REACH), Регламенті (ЄС) № 1272/2008 (CLP), а також у Рамковій конвенції ООН про зміну клімату [5] і Паризькій угоді [6].

Хімічна безпека посідає важливе місце у структурі цілей та завдань, визначених ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [7]. Вона розглядається не лише як складова екологічної політики, але й як елемент національної безпеки та сталого розвитку.

У контексті надзвичайних ситуацій, Закон підкреслює необхідність запровадження екологічно безпечних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, насамперед у хімічній, нафтохімічній, металургійній галузях та енергетиці. Застарілі технологічні цикли у цих секторах є джерелом потенційної хімічної небезпеки та мають бути модернізовані з урахуванням принципів превентивної екологічної безпеки (Розд. II, п. 1 Закону).

У частині ліквідації екологічних наслідків війни на Донбасі, законодавець фіксує забруднення ґрунтів та атмосферного повітря хімічними речовинами внаслідок вибухів боєприпасів і знищення ландшафтів. Хімічна безпека в регіоні потребує посиленого моніторингу та застосування спеціалізованих заходів з утилізації забруднювальних агентів (Розд. II, п. 2).

У межах стратегічної Цілі 3 («Інтеграція екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України»), хімічна безпека прямо фігурує через завдання щодо належного поводження з

небезпечними хімічними речовинами, що вимагає запровадження ефективного регуляторного і наглядового механізму.

Ціль 4 («Зниження екологічних ризиків...») передбачає створення сталої системи управління небезпечними хімічними речовинами, зокрема через розвиток інфраструктури для їх утилізації, зберігання та контролю, відповідно до принципів міжнародної практики (зокрема REACH та GHS).

Система оцінювання реалізації екологічної політики також включає кількісні індикатори, пов'язані з хімічною безпекою:

частка підприємств, у яких запроваджено системи управління хімічними речовинами згідно з міжнародними стандартами (Розд. V, п. 11);

відсоток підприємств, що використовують небезпечні хімічні речовини, у загальній структурі господарської діяльності (Розд. VI).

Загалом, ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [7] інтегрує хімічну безпеку як одну з наскрізних тем екологічної стратегії. Це підкреслює необхідність нормативного, технологічного та інституційного забезпечення управління хімічною продукцією, з урахуванням ризиків як для довкілля, так і для здоров'я людини.

Слід також зазначити, що ст. 58 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» [8] відображає поступовий розвиток міжнародно-правових стандартів екологічної безпеки, спрямованих на мінімізацію техногенного та антропогенного навантаження на довкілля, у тому числі шляхом обмеження впливу небезпечних хімічних речовин, біологічних агентів та інших факторів. Вона закріплює національні зобов'язання у сфері сталого розвитку, враховуючи міжнародну практику та зобов'язання України за багатосторонніми угодами у сфері хімічної безпеки.

У контексті національної безпеки хімічна безпека — це комплекс правових, організаційних, технічних та інформаційних заходів, спрямованих на запобігання й мінімізацію наслідків інцидентів із небезпечними хімічними речовинами. Вона має стратегічне значення, оскільки безпосередньо впливає на здоров'я населення, екосистеми, економіку та функціонування критичної інфраструктури.

Створення ефективної системи хімічної безпеки передбачає імплементацію європейських стандартів (зокрема, REACH [9], CLP [10] та GHS [11]), розвиток системи державного нагляду та контролю, інтеграцію ризик-орієнтованого підходу, удосконалення міжвідомчої взаємодії та формування національної спроможності до превентивного реагування на хімічні загрози. Відповідно, хімічна безпека повинна розглядатися не лише як екологічна, але й як оборонна, соціальна та техногенна складова загальнодержавної безпекової політики.

У сучасних умовах збройної агресії РФ проти України проблема хімічної безпеки набула особливого значення як невід'ємний елемент державної безпеки. Масове зосередження небезпечних хімічних речовин на підприємствах та у критичній інфраструктурі, поєднане з воєнними діями, суттєво підвищує ризики масштабних техногенних аварій та екологічних катастроф. Це потребує

інтеграції хімічної безпеки в систему національної безпеки як пріоритетного напрямку, що включає превентивні заходи, імплементацію європейських стандартів, міжвідомчу координацію та розвиток механізмів ефективного реагування. Таким чином, забезпечення хімічної безпеки в умовах війни є не лише екологічним, але й оборонним та соціальним завданням, без вирішення якого неможливо гарантувати сталий розвиток і захист національних інтересів України.

Список використаних джерел:

1. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 р. за № 2469-VIII, Офіційний вісник України, 2018, № 55 (20.07.2018), ст. 1903.
2. Про схвалення Стратегії екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 20.10.2021 р. за № 1363-р. *Офіційний вісник України*, 2021, № 87 (16.11.2021), ст. 5584.
3. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року : Розпорядження КМ України від 21 квітня 2021 р. за № 443-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2021-%D1%80#Text> (Дата звернення 17.07.2025 р.).
4. Directive 2012/18/EU of the European Parliament and of the Council of 4 July 2012 on the control of major-accident hazards involving dangerous substances, amending and subsequently repealing Council Directive 96/82/EC Text with EEA relevance *OJ L 197*, 24.7.2012, p. 1–37 (BG, ES, CS, DA, DE, ET, EL, EN, FR, IT, LV, LT, HU, MT, NL, PL, PT, RO, SK, SL, FI, SV).
5. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату від 09.05.1992 р. *Офіційний вісник України*, 2012, № 83 (09.11.2012), ст. 3381.
6. Паризька угода від 12.12.2015 р. *Офіційний вісник України*, 2017, № 76 (29.09.2017), ст. 2365.
7. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 р. за № 2697-VIII. *Офіційний вісник України*, 2019, № 28 (12.04.2019), ст. 980.
8. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. за № 1264-XII. *Відомості Верховної Ради України*, 1991, № 41 (08.10.91), ст. 546.
9. Регламент REACH (Registration, Evaluation, Authorisation and restriction of Chemicals – Реєстрація, Оцінка, Дозвіл і обмеження Хімічних речовин), № 1907/2006 від 18 грудня 2006 року, опублікований в Офіційному віснику Європейського Союзу 30 грудня 2006 р, поправки до тексту – 29 травня 2007 р.
10. Про класифікацію, маркування та пакування речовин і сумішей, про внесення змін та про скасування Директив 67/548/ЄЕС та 1999/45/ЄС та про внесення змін до Регламенту (ЄС)№ 1907/2006 : Регламент Європейського

Парламенту і Ради (ЄС) від 16 грудня 2008 року № 1272/2008. ОВ L 353. 31.12.2008. с. 1.

11. Globally Harmonized System of Classification and Labelling of Chemicals (GHS Rev. 10, 2023) URL : <https://unece.org/transport/dangerous-goods/ghs-rev10-2023> (Дата звернення 17.07.2025 р.).